

DIE DOLEANSIE 1886 — 'N OORWINNING OF INTERMEZZO?

Dr. G P L van der Linde.

Die Doleansie, van 1886 vind plaas in die eeu van worsteling (Van Veen 1904) as resultaat van ontwikkelinge in die Nederlands Hervormde Kerk op die gebied van die leer en kerkregering.

Nader beskou was dit ook een van die krisismomente in die hernude aanslag van Satan teen die kerk van Christus sedert sy groot nederlaag met die Reformasie. Die Reformasie proklameer immers met die daad Christus se belofte dat die poorte van die hel die kerk nie sal oorweldig nie. Toe die mense gemeen het dat hulle mag in sy kerk finaal was, het Christus veral deur Luther en Calvyn bevestig dat Hy alleen die Here van sy kerk is.

Satan het daarna in die 16 eeu weer 'n aanslag geloods deur middel van die erasmiaanse humanisme o.a. in die optrede van Dirck Volckertsz Coornhert (Berkhof-de Jong 1967, p. 203).

Onder die vroom dekmantel van 'n ywer vir die Here het die mens sake in hande geneem en is gepoog om aan Hom voor te skryf hoe Hy sy verlossingswerk moes doen. Net soos Petrus (Matth. 16 : 22) beter geweet het as Jesus hoedat Hy sy borgskap moes volbring, het Coornhert en sy geesgenote die versoening deur voldoening op die agtergrond en die mens met sy verdienste op die voorgrond geskuif. Christus is 'n verhewe Voorbeeld vir die mens op sy selfverlossingsweg (cf. Berkhof-de Jong 1976, p. 203). Uit hierdie humanisme kom die bekende Remonstrantse woelinge op.

Op die Dordtse Sinode ondervind die humanisme 'n terugslag toe die Remonstrante veroordeel en die volkome soewereiniteit van God in Christus opnuut bely is. So was die 17de eeu 'n eeu van belofte vir die kerk.

Die glans van die goue eeu het egter vir die kerk spoedig begin ver dof na die bewindsaanvaarding van Prins Hendrik van Oranje. Toleransie het die modewoord geword om rus en vrede in kerk en staat ten alle koste te verseker (Bakhuizen van den Brink IV 1968, cf. p. 23). Die gevolg was dat die humanisme in sy remonstrantse kleeed so vroeg as 1630 met die oprigting van 'n akademie vir predikante-opleiding in Amsterdam weer ingang in die Nederlandse provinsies en kerke verkry het.

Rasionalisme

Die Remonstrante is kragtig bygestaan deur die rasionalisme wat onder invloed van Engelse, Franse en Duitse wysgere ook in Nederland veld gewen het. Die openbare "Academies en illustre scholen" kon hierdie invloed, ten spyte van handhawers van die leer van die soewereiniteit van God soos die Utrechtse teologiese professor Gisbertus Voetius, nie ontkom nie. Gedurende die agtiende eeu bring die "verligting" van af baie kansels en kateders die rasionalistiese leer van natuurlike religie.

Die redelike vroomheid van 'n Christen is gesoek in sy erkenning van 'n opperwese en 'n deugsame lewe volgens die voorbeeld

van Jesus (Bakhuizen van den Brink 1968, p. 25). Wanneer die negentiende eeu aanbreek, beleef die rasionalisme reeds 'n bloeitiedperk. Van Veen sê dat rasionalisme hom op 'n vulgêre wyse laat geld het. Dit het gebreek met "oudwijfsche fabels" en die denkende mens het op die geloof van vaders minagend as vernederende bygeloof neergesien (cf. Van Veen 1904, p. 11).

Godsdienst het enkel moraal geword. Van sonde en genade, van versoening deur voldoening is van baie kansels nooit meer iets gehoor nie. Net wat die gesonde verstand kon toegee is geleer. Die teologie put uit die gees van die outonome mens (cf. Berkhof-de Jong 1976, p. 249), wat van nature nie verdorwe is nie maar in homself die kiem tot volmaking besit. Deur goeie opvoeding sal die kiem ontwikkel (Rullmann 1928, p. 3). Moraalprediking beheers dan ook die prediking in die Nederlandse Hervormde Kerk gedurende die negentiende eeu.

Gesagskrisis

Vanselfsprekend moes die humanistiese uitgangspunt in die teologie spoedig 'n gesagskrisis oproep. In 1834 breek die stryd oor die gesag van die Formuliere van Eenheid uit, nadat Nicolaas Schotsman in 1819 alarm gemaak het met sy "Eerezuil ter gedachtenis van de te Dordrecht gehouden Nationale synode". Die oproep van Schotsman om die Dordse formuliere te erken sowel as Da Costa se "Bezwaren tegen den geest dezer eeuw" (1823) het gemoedere wakker geskud. Naas felle bestryding ontlok die geskryfte 'n bewuste poging tot die handhawing van die belydenis (cf. Van Veen 1904, pp. 485 e.v.).

Aan die een kant lei die optrede van Hendrik de Cock in die Afskeiding van 1834 tot handhawing van die belydenis. Andersyds veroorsaak dit 'n verbete en venynige aanval van o.a. die Groningse teologiese professor Hofstede de Groot op die gesag van die Formuliere (1834: "Gedachten", Rullmann 1928: 5). Hierdie aanval sluit aan by die ou remonstrantse kreet in die 16de en 17de eeu tot hersiening van die belydenis. Die Belydenis, by name die Formuliere van Eenheid, is as historiese oorkondes beskou wat vanweë geskiedkundige betekenis eerbied verdien, maar predikante mag nie strak aan die inhoud daarvan gebind word nie.

Die nuwe Ondertekeningformulier wat deur die Sinode ingestel is, het die predikante aan die belydenis alleen "insoverre" gebind as wat dit met die Heilige Skrif ooreenkom. Daarmee is die leervryheid in die Hervormde Kerk gewettig. Die enigste vereiste vir lidmaatskap van en bediening in die kerk was die aanvaarding en nougesette uitvoering van die Koninklike Reglement van 1816. Teen die helfte van die 19de eeu het die mens weer die leer sowel as die kerkregering in die Nederlandse Hervormde Kerk bepaal. Daarmee het Satan listig in die kerk die leiding geneem. Dit het gelyk asof hy die Reformasie van die 16de eeu ongedaan sou maak.

Herstel van binne uit

Naas De Cock en sy geesgenote wat die gelowiges noodgedwonge vanweë die kerklike en staatsoptrede afsonderlik naas die verdorwe Hervormde Kerk in die Chr. Geref Kerk moes organiseer, het o.a.

Da Costa en Mr. Groen van Prinsterer gepoog om van binne uit die kerk te herstel. Die ruimte ontbreek om op die onderlinge verskille tussen die strydery vir kerkherstel in te gaan (cf. Rullmann 1928).

Die *eties-ireenise rigting* van Da Costa het uitgegaan van die beginsel dat as daar maar vryheid is om die Woord te verkondig dit genoeg is om die herstel te bewerk. Waar dit nie bereik kon word nie het hulle hulself terug getrek in huisgroepies. Daar het hulle mekaar met bybellesing, gesprekke en gebede opgebou. Origenes moes daar stipte onderwerping aan die Reglement en gehoorsaamheid aan die kerklike besture wees. Waar hulle aanvanklik met vuur het stryd teen die ongeloof in die kerk ondersteun het, het hulle teen die einde van die eeu gemene saak met die vyand gemaak (cf. Rullmann 1928).

Groen van Prinsterer daarteenoor het die *juridies-konfessionele standpunt* gehuldig wat volkome instemming met die Belydenis as die lewensbeginsel van die kerk, geëis het. Wie nie met die Belydenis instem nie mag nie in die kerk en allermins in die diens van die Woord of die regering van die kerk geduld word. "Groen was 'n besliste teenstander van leervryheid in die kerk. Sonder om aan te dring op volkome instemming met die belydenisskrifte, eis hy eendragtige belydenis, omdat *belydenis* die lewensbeginsel van 'n kerk is" (Van Veen 1904, p. 489, cf. Berkhof de Jong 1976 pp. 266—270 en Rullmann 1928). Kerkrade moes hulle roeping vervul en die ongelowige predikante by die kerkbesture aankla.

Die verset teen die Belydenisskrifte deur die moderniste het gewortel in die humanistiese uitgangspunt dat die mens deur denke tot kennis van God kom. Die *rede* is die goddelike in die mens. Wat nie met die rede en die resultate van die natuurwetenskap ooreenkom nie, moet verwerp word. Hierdie standpunt lei tot loëning van die inspirasie van die Heilige Skrif en die goddelike gesag daarvan.

Hierdie opvatting dat die mens met sy rede bo die Belydenis en ook bo die Woord van God troon, het ten spyte van die onvermoeide verset van Groen van Prinsterer en sy medestanders nog die opleidingsentra en Nederlandse Herv. Kerk beheer, toe in die sestigerjare van die 19de eeu dr. A. Kuyper die leiding van die getroues aan Skrif en belydenis op hom geneem het.

Abraham Kuyper

Hy stel met krag die beginselgrondslag vir kerkherstel teenoor die vrysinniges so wel as die eties-ireenise rigting. Vir hom is die kerk die eiendom van die Here. In ewigheid het die Vader die eiendomsvolk aan die Seun gegee en in die tyd het Hy dit gekoop met sy bloed. Daarom is die Belydenis die *accord* van kerklike gemeenskap. Hy verwerp die vrysinnige gedagte dat die kerk 'n vrywillige organisasie van mense is en eis dat die kerk ooreenkomstig die Belydenis (art. XXX — XXXII NGB) volgens die Woord regeer moet word. Christus is Koning van die kerk en Hy alleen moet dit regeer, hoewel deur mensediens. Kerkherstel was dus vir hom alleen moontlik as die Reglement van Koning Willem I ter syde gestel word.

Regering ooreenkomstig die Woord moet die kerk as sy kerk aan die Here gehoorsaam maak. Die Woord moet onvoorwaardelik

as Woord van God aanvaar en gehoorsaam word. Omdat die drie Formuliere van Eenheid ooreenstem met die Woord, moet veral die bedienaars van die Woord in hulle diens onvoorwaardelik daaraan gebind word (cf. A. Kuyper 1884: 5—18; A. Kuyper 1892, Sondag XXI en A. Kuyper 1909: 183 e.v.). In hulle poging om die kerk vanuit hierdie beginsels in Amsterdam te herstel, het Kuyper en sy medestanders direk en onverbiddelek teen die Sinode en ander kerklike besture te staan laat kom met die gevolg dat hulle deur die Besture uit hulle amp geskors en afgesit is.

Die gelowiges het nie daarin berus dat die mens hom in die plek van Christus in sy kerk stel nie en so het die sogenaamde dolerende kerke gedurende 1886 ontstaan.

Die Doleansie 1886

Die Doleansie het gebreek met die kerklike besture onder die Reglement van 1816 en hulle aanspraak as wettige voortsetting van die Gereformeerde Kerke in Nederland en daarmee op al die kerkgoedere nie prys gegee nie. Toe hierdie regte nie erken is nie het hulle klaende teen die oormag daarvan van afgesien (cf. Rullmann 1929, p. 88 e.v.).

Die Doleansie wou onvoorwaardelik terugkeer tot die suiwere Belydenis van die Evangelie en kerkorde gegrond op die Belydenis (cf. Rullmann 1929, p. 46/7). Die 19de eeu sluit so af met 'n oorwinning oor die sataniese magte wat in die Nederlandse Hervormde Kerk werksaam was.

Was dit slegs 'n intermezzo — aanslag van die bose sedert die Reformasie slegs onderbreek het?

Die kerke van die Doleansie verenig in kerkverband met kerke uit die Afskeiding van 1834 in 1892 om as die Gereformeerde Kerken in Nederland gedurende die 20ste eeu hierop antwoord te gee. Dit was 'n kragtige begin onder leiding van A. Kuyper, F L Rutgers, H Bavinck en ander (cf. Van Veen 1904, p. 568).

Teen 1920 kon teruggekyk word op die periode waarin die leiding van Kuyper en Bavinck, ten spyte van groot persoonlikheidsverskille, deurslaggewend was.

Die kragtige en doelgerigte leiding van Kuyper waarin die antitese met openlike en verbloemde ongeloof op die voorgrond gestaan het, het volgens Berkouwer (1974) begin afneem. Daar is meer en meer aandag aan ander beskouings gegee en die radikale en strydvaardige houding van Kuyper teen alles wat teen Skrif en Belydenis gaan, het begin versag.

Winde van verandering

Daar het vroeë losgekrom oor die Belydenis van die kerk, oor die plek van die Kerk in die wêreld sowel as oor verhouding en samewerking met ander Kerke. Hierdie vroeë en antwoorde wat daarop gegee is het aanvanklik felle weerstand vanuit die kerke ontlok. Eers is ds. Netelenbosch (1920) oor sy gedagtes in verband met Skrifgesag en in 1926 dr. Geelkerken oor dieselfde saak afgesit. Dit kon egter die vroeë van die jongeres nie stuit nie. Daar moes al hoe meer *redelike antwoorde* op die vroeë oor die Belydenis en die Skrif-

gesag gegee word. Reeds Bavinck (sê Berkouwer) het aan die einde van sy lewe nie negatief teen die modernisme gestry asof alles wat ortodoks is vanselfsprekend sou wees nie. Hierdie houding het dan ook meer en meer die van die jongeres geword, geprikkel deur die optrede van die Leidse professor, Roessingh.

Roessingh se vurige geloofsoortuiging gepaard met sy absolute vrysinnigheid, het laat vra: kan so 'n man maar net die deur gewys word? Moet hy nie as gelowige, hoewel afwykend, tog verdra word nie? Moet die kerk nie dieselfde erns met die wetenskap as Roessingh en ander maak nie, in plaas van om die resultate daarvan t.o.v. die Skrif en die versoening summier af te wys nie? Die tolleransie kreet wat die Doleansie in die 19de eeu verafsku het, het al sterker in die 20ste eeu in die GKN begin opgaan. Daar is alhoewel geworstel met die vraag: op watter manier kan die Christelike geloof verantwoord word teenoor mens en wêreld — ? (Berkouwer a.w. p. 27).

Teen 1930 kom Apologetiek as teologiese wetenskap, ook onder die gereformeerdes op die voorgrond. Dit het die teologie gedwing tot rekenskap van die gronde waarop dit rus, dit uit die mistiek gehaal en dit in die volle daglig geplaas (Berkouwer a.w. p. 30). Met die optrede van Hepp het die Apologetiek ook 'n platvorm geword vir diskussies en ontmoeting — vir *dialog op die vlak van die rede*. Die streng persoonlike en individuele vroomheid wat uit geloof as wonderlike gawe van God ontspring het is uitgedruk omdat dit nie uit die rede afleibaar is nie.

Die Apologetiek vra na instansies en aanwysinge in die wêreld wat vir ons toeganklik is en wat tog heenwysinge is na geloof wat altans moontlik en redelik oorkom (cf. Berkouwer pp. 29—48).

Dit is belangrik om te vra in hoeverre hierdie benadering bygedra het tot die leergeskille wat sedert 1939 sterker in die GKN na vore gekom en gelei het tot die “Vrymaking” in 1944. Die rasionalistiese element het in die stryd oor die leer van die wedergeboorte, doop en verbond, na vore gekom. (Ek verwys net na die leeruitsprake tussen 1942 en 1946 deur die Sinodes van die Gereformeerde Kerke in Nederland en die massa brosjures wat in daardie tyd ontstaan het).

Na die Vrymaking

Na die “Vrymaking” en die einde van die Tweede Wêreldoorlog in 1945 het daar 'n gestadige roep na *vernuwing* in die Gereformeerde kerke begin opklink. Mnr. A. Bouwman en Thijs Booy lei gedurende 1951 'n gesprek oor die koers van die Gereformeerde lewe in. Hulle laat die klem op die lewe val en ag die handhawing van die suiwer leer minder belangrik. Hulle wys tereg 'n uitwendige, formalistiese regsinnigheid af, maar benadruk die gevare daaraan verbonde. 'n Mens kry allens die gedagte dat handhawing van die leer noodwendig op formalisme uitloop (cf. A. Bouwman en Thijs Booy 1951, o.a. pp. 28—50).

Die gesprek in die Gereformeerde Kerke vorder gevolglik so dat ds. H. Volten 1962 kon sê: “By het woord *leer* denken velen aan inquisitie . . . En de kreet klinkt: neen, niet de leer, maar de Heer”

(p. 9). Hoewel hy nie met die kreet saamstem nie, staan hy tog ook nie 'n binding aan die Belydenis voor nie. Hy propageer 'n modaliteite kerk, wat dan die meeste aan die kerkstruktuur van die N.T. sou beantwoord (a.w. p. 47). C. Augustijn 1969 gaan verder en verklaar dat ons geloof nie meer in die drie ou Belydenisskrifte tot uitdrukking kom nie (p. 69). "Een uitspraak van die Gereformeerde Kerken waarin bepaal word dat die owerheid, die kerke en hulle lede 'n bepaalde persentasie van hulle inkomste aan ontwikkelingshulp behoort te bestee, is vandag meer werd as elke binding aan 'n ou of nuwe belydenis" (a.w. p. 70). Die steeds dalende agting vir die Belydenisskrifte het die Ondertekeningformulier in die sewentigerjare sy bindende karakter laat verloor.

Skrifgesag in gedrang

Naas die gesag van die Belydenisskrifte het by die Gereformeerde Kerken in Nederland ook die gesag van die Skrif in gedrang gekom.

H M Kuitert 1967 meen dat die teologiese gesprek slegs kan vorder as die vraag gestel word: wat is die sin en strekking van die oorgelewerde geloofsgoed (die tradisie) wat aan alle besinning en eksistensie voorafgaan, wat die christelike kerk meegekry het op haar trek deur die eeue heen? "Wij zouden hier in plaats van tradisie ook het woord canon kunnen gebruiken, maar aan deze term zit meteen de gezagsvraag van de Heilige Schrift vast, en die is juist in geding" (a.w. p. 159).

Daar moet dus in die teologiese dialoog afgestap word van die objektiewe gesag van die Woord van God omdat die opponent nie daardie gesag erken nie. Deur die tradisie of oorgelewerde geloofsgoed as uitgangspunt te neem, kom mens op die historiese vlak te staan wat vir die rede toeganklik is. Die historiesekritiese metode word dan ook ten opsigte van die Heilige Skrif gebruik (cf. pp. 158—170). Nog later ruil Kuitert die inspirasie'eer in vir die beskouing dat die Skrif die neerslag is van die Openbaring wat die skrywers ervaar het (cf. 1968).

Net soos in die geval met die Belydenis, val hulle terug op die standpunt waarteen die Doleansie hom juis verset het. Hierdie standpunt het dan ook dié geword van die Sinodes van die Gereformeerde Kerken in Nederland sedert 1974 toe geweier is om die opvatting van Kuitert te veroordeel. Daar is op voortgebou deur die besluite teen Geelkerken ongedaan te maak. Dit is verder aangevul deur latere nadere uitsprake oor die inspirasie en die gesag van die Heilige Skrif wat daarop neerkom dat dit 'n gewoon menslike boek is.

Die Sinodes van die GKN het ook t.o.v. ander kardinale leerstukke die Doleansie verloën, nl. mbt die leer van die versoening. Wiersinga (1971) het die borgtogtelike lyde van Jesus tot versoening van al ons sondes radikaal afgewys. Hy het dit in 'n ander werk (1972) herhaal dat niemand in 'n ander se plek kan ly en sterf tot versoening van sondes nie. Die Sinode het sy leer as strydig met die Belydenis van die kerk verklaar, maar voorts gekonstateer dat die afwyking hom tog nie buite die geloofskring plaas nie (cf. Acta van die Generale Synode 1974. Kyk vir 'n breedvoeriger uiteensetting:

G P L van der Linde 1979: Die na-oorlogse ontwikkeling van die Gereformeerde Kerken in Nederland, *In die Skriflig* no. 51, September 1979).

Die vraag of die Doleansie 'n oorwinning of intermezzo in die stryd van die kerk teen die aanslag van Satan was, is hiermee genoegsaam t.o.v. die Gereformeerde Kerken in Nederland — uitgemaak. Wanneer na 'n eeu teruggekyk word blyk dit onomstootlik dat *dié GKN teen die einde van die eeu waarin hulle bestaan, die beginsels wat aanleiding tot die Doleansie gegee het, verloën het. Dit het 'n geskiedenis van skaamtelose ontrow en verraad geword.* Die verraad word beseël wanneer die GKN juis nou die finale voorbereidsels tot hereniging met 'n Hervormde Kerk tref wat wesenlik nie verander het nie.

Literatuurverwysings

1. VAN VEEN, Dr. S D 1904: Eene Eeuw van Worsteling. J. B. Woltjers Groningen.
2. BERKHOF, DR. H. EN DE JONG, DR. OTTO J. Geschiedenis der Kerk. zevende, geheel Herziene Druk. Callenbach-Nijkerk.
3. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, DR. J. N. & DANKBAAR, DR. W. F. 1968. Handboek der Kerkgeschiedenis, Vierde Deel. Den Haag.
4. RULLMANN, J. C. 1928: De Strijd voor Kerkherstel in de Nederlandsch Hervormde Kerk der XIXe Eeuw. Derde Druk. Kok Kampen.
5. KUYPER, Dr. A. 1884: Tractaat van de Reformatie der Kerken. Amsterdam.
6. KUYPER, DR. A. 1892: EVOTO Dordraceno 4 dele. Kok. Kampen.
7. KUYPER, DR. A. 1909: Encyclopaedie der Heilige Godgeleerdheid. Derde deel. Kok. Kampen.
8. RULLMANN, J. C. 1928: De Doleantie in de Nederlandsch Hervormde Kerk der XIXe Eeuw. Kok. Kampen.
9. BERKOUWER, PROF. DR. G. C. 1974: Een Halve Eeuw Theologie, Motieven en stromingen van 1926 tot heden. Kok. Kampen.
10. BOUMAN, A. & BOOY, Thijs. 1951. Gereformeerden, Waarheen? Kok. Kampen.
11. VOLTEN, DS. H. 1962: Rondom Het Belijden Der Kerk. Kok Kampen.
12. AUGUSTIJN, DR. C. 1969: Kerk en Belijdenis, Cahiers voor de Gemeente 7. Kok. Kampen.
13. KUITERT, DR. H. M. 1967: De Realiteit van het Geloof. Kok Kampen.
14. KUITERT, DR. H. M. 1968: Verstaat Gij wat Gij Leest: Cahiers voor de Gemeente. Kok Kampen.
15. WIERSINGA, DR. HERMAN. 1971. De Verzoening in de Theologische Diskussie. Kok. Kampen.
16. WIERSINGA, DR. HERMAN. 1972: Verzoening al; verandering. Bosch & Keuning. Baarn.
17. VAN DER LINDE, G. P. L. 1979: Die Na-oorlogse ontwikkeling van die Gereformeerde Kerken in Nederland, in *In die Skriflig* no. 51, September 1979. pp. 36—51.